

שורשיו של הרצל

מאת ג. קרסל

**כתבות נשכחות בעתונים
ישנים ומקורות אחרים
מזימים את ההנחה
המקובלת כאילו מקורו של
הרצל במשפחה מתבוללת**

במיסטיקה, שראה עצמו צאצא האר"י, הוא ר' יצחק לוריא, מראשי המקובלים בצפת במאה הט"ז. לא פעם הדגיש יחושו זה בכרוזיו למען החברה. ואכן שנים אחדות היה הומה ומהמה בעניין החברה עד ששקעה יחד אתו. והנה באחד ממאמריו, שפירסם ב"המגיד" (פירסם הרבה מאמרים גם בעתונות הגרמנית-יהודית) הוא אומר: "ובימים אלה בא אלי איש תם וישר.

כאשר מספרים על תולדותיו וראשי-תו של תיאודור הרצל אין שוכחים לציין, שהוא מבית מתבולל וכו' וכו'. אין הדברים נכונים ואנו למדים על כך בספרות המרובה על אילן משפחתו, שנתפרסמה בעשרות השנים האחרונות. ברם אישור לכך גיליתי בשתי כתבות, שעליהן ידובר להלן, אשר נתפרסמו בעתון יהודי-גרמני מלפני מאה-ועשרים שנה, מהן אנו לומדים כמעט על כל סעיפי משפחת הרצל וכיצד פעילים היו באותם ימים בחיי הקהילה היהודית. אולם נפתח בידיעה אחרת קודמת, שנתפרסמה בעברית בעתון "המגיד", משנת 1862, ידיעה הקשורה באגודה הראשונה ליישוב ארץ-ישראל שהוקמה על ידי ד"ר חיים לוריא.

דמות מופלאה היתה זו של ד"ר לוריא, מכאן איש אירופאי ובן התרבות המערבית ומצד שני שקוע כולו

זקן נכבד מארץ תוגרמא לראות וליר-אות אודות חברת ישוב ארץ-ישראל, והגיד לי, שבכל ארץ תוגרמא יש ליהודים כטחון גדול, שחברתנו תצליח בעזרת השם יתברך מפני שזכות האר"י הקדוש תעמוד למייסד החברה, אשר הוא נצר משרשיו. התוגרמי ההוא, ר' שמואל ביליץ, בן המנוח הצדיק רב דק"ק (דקהלת קודש) זעמלין, רוצה ללכת לארץ הקודש ולהיות שם אשר יוכלו לסמוך עליו ועל דבריו ולעסוק בטובת אחינו בני ישראל בארץ הקודש, ובצקלונו כמה כתבים מרבנים גדולים אשר יעידו עליו, כי היה תמיד איש אמת וגומל חסדים יזכה ה' לעשות עוד מעשים טובים הרבה".

עתה נפתח יומנו של הרצל, מיום 17 ביוני 1896. כאן הוא מתאר קבלת הפנים לה זכה בסופיה: "היו פה גברים ונשים, ילדים ספרדים ואשכנזים, נערים

P-k. Semlin, 15. Februar. Die hiesige Gemeinde hat sich reorganisiert und am 12. d. M. eine Vorstandswahl vorgenommen. Gewählt wurden die Herren: Abr. Leon und Bernh. Herzl zu Werschehen auf drei Jahre. Für die Dauer eines Jahres wurden gewählt die Herren: Kalu. Kohn und Mor. S. Herzl zu Synagogenvätern; die Herren: Kopf Hirschl, Simon L. Herzl, Jak. Hirschl, Wilh. Kohn und Josef Mayer zu Vätern. Gewählt wird die Wittwensfamilie der gewählten Herren nur eine erspriessliche sein. Ein Verein für Krankenpflege (Wittur-Gholim) hat sich vor Kurzem gebildet. Der Kolonid-Thoras-Verein hat mehrere arme Schüler mit den erforderlichen Schulbüchern versorgt. Der in Nr. 3 d. Bl. erwähnte Major heißt: Peter Joann novich; dieser hat zum Synagogenbau gespendet.

B. Semlin, Anfangs September. Wer die hiesige Gemeinde vor zehn Jahren mit ihrem dem Einfache naßen Gotteshaus und ohne Kinderschule gesehen hat, und heute hierher kommt, der muß mit Bewunderung den Gemeinfinn, die herrliche Synagoge und die Anstalten der hiesigen Gemeinde wahrnehmen und mit Dank gegen den Vorstand erfüllt werden, der sein Opfer schenkt, um die Gemeinde einem blühenden Aufstange entgegenzuführen.

An der Spitze der Gemeindevorwaltung steht schon seit vielen Jahren der in diesem Amte ergrautete allgemein verehrte Herr Abram Leon, städtischer Gemeindevorsteher. Seiner Energie und Umsicht hat das jetzige Gotteshaus sein Entstehen zu verdanken, indem er der Erste war, der außer vielen kleineren Spenden 1000 fl. ö. W. subskribierte und um 1500 fl. ö. W. Tempelfische kaufte, wodurch er die übrigen Gemeindeglieder zur Nachahmung seines Beispiels aufmunterte. Bei dieser Gelegenheit erwähne ich, daß der Glasmeister Moriz S. Herzl sämtliche Glasarbeiten zum Tempel unentgeltlich lieferte.

Was die Schule betrifft, so hat Herr Bernhard Herzl, Vorstandsmitglied, ihr seit kurzer Zeit mehr als 100 fl. ö. W. gespendet. Mit der Schulverwaltung hat die Gemeinde den wackeren Herrn Salomon Bilig beauftragt, der dieses Amt würdig bekleidet. — Schließlich erwähne ich, daß mehrere edelbenkende Gemeindeglieder auf Anregung des Herrn Henoch Bilig, Vorstandsmitgliedes und dessen Schwieger Sohnes Herrn Hermann Kohn eine „Ruppah“ zur Verbesserung der Armen besorgt haben, über deren Erfolge wir in diesen Blättern berichten werden.

ידיעה בעתון יהודי-גרמני בעיר זמלין ביוגוסלביה משנת 1864 בה מוזכרים בני משפחת הרצל

שעיר זו מילאה תפקיד נכבד בראשית התנועה הלאומית-ציונית. משנת 1825 כיהן בה כרב העדה הספרדית רבי יהודה אלקלעי, הנודע בחוברותיו ופעילותו במשך עשרות בשנים למען שיבת ציון. הוא כיהן כרב בזמלין במשך עשרות בשנים עד לעלייתו לארץ ב-1874. רבים מחוקרי הרצל מבקשים למצוא חוטים מקשרים בין בני-משפחתו של הרצל האשכנזים, בזמלין, לבין הרב הספרדי. הוכחות ממשיות אין בידינו. אולם ניתן לשער, שבקהילה קטנה כזו לא ייתכן שבני המשפחה, שהיו מראשי הקהילה האשכנזית, לא שמעו ולא ידעו על פעילותו הציונית של הרב אלקלעי, בכתב ובעל פה, וייתכן ששבילים סמויים הובילו מה"חכם" הספרדי לאבות אבותיו ואבותיו של הרצל.

לא קל עתה לגלות את בני משפחתו של הרצל וקודמיו. מצויים בשלשלת זו גוונים מכל החטיבות היהודיות בעת החדשה ומכל "המעמדות". ברם הצד השווה בכל חוטי השלשלת הוא ללא כל ספק השורשיות היהודית, ועל-כן, הדיבורים על בית-אבותיו המתבולל של הרצל הם חסרי שחר ויסוד. היתה במשפחה זו מסורת יהודית שורשית, מקובלת באותם ימים בבתי-אבות ביש-ראל, במורח ובמערב גם יחד, על אף הנדודים מעיר לעיר וממדינה למדינה.

ריה, הוא הקדיש בעתוננו מקום נרחב לנעשה בקהילות הונגריה וכתבות אלה הן מקור חשוב לידיע יהדות הונגריה במאה הקודמת. שתי הכתבות הן מהעיר זמלין, כפי שהיא קרויה בגרמנית, וזו מן כפי שהיא קרויה בפי התושבים, השוכנת בצפון-מזרח יוגוסלביה על נהר דנובה. זמלין היתה אחת הקהילות היהודיות הוותיקות במחוזות הדרום-סלאביים. העיר עברה בשלהי שנות החמישים למאה הקודמת ממימשל עותומאני לקיסרות אוסטריה-הונגריה. אביו של הרצל יעקב נולד בזמלין לאביו שמעון-ליב. הוא יצא בגיל צעיר לבודפשט ועסק בה בסחר-עצים. יעקב הרצל היה מבקר תכופות בבית הוריו בזמלין. שמו מצוי יחד עם שם אביו בין התורמים לבית-כנסת האשכנזי שם, שחונן בשנת 1862. בבית-כנסת זה נישאו בני משפחתם של יעקב ושמעון. לפי הרישומים, מסתבר ששמעון-ליב הרצל, סבו של המנהיג היה סוחר נכבד בזמלין ומהכתובת על מצבתו בזמלין אנו לומדים שהיה בראוריין ופעיל במוסדות חסד בעיר.

הקודרת את הכתבה הראשונה בעתון "נויצייט" ימצא את שמו של ברנרד הרצל, כאחד מראשי קהילת זמלין. זהו ברוך הרצל, אחי סבו של הרצל. הוא ואחיו, סבו של הרצל, קיבלו רשיון ישיבה מהקיסר האוסטרי פראנץ יוסף. ברוך הרצל היה כנראה מהבולטים בקהילת זמלין, שכן מצאתי לאחר כמה שנים בתיאורו של עורך העתון הירושלמי "חכצלת", ישראל דוב פרומקין, שביקר בזמלין ותיאר בפרטות את הקהילה האשכנזית והספרדית שם. על האשכנזית הוא אומר:

גם בין האשכנזים מצאתי, ראיתי אנשי שם ורודפי צדק. ראש המקהלה (כלו מן - הקהילה) הישיש ר' ברוך הערצל הנהו דודש טוב ועמו ומהיר-צדק. (חכצלת שנה ב, 1872, גל' 33.)

בהמשך הכתבה מופיע מוריץ י. הרצל כאחד הגבאים של בית-הכנסת. משה זה המיר לבסוף את דתו לדת הסרבית-קרואטית. אולם מהכתבה אנו למדים, שבשנים אלה היה עדיין יהודי. אף אנו שומעים שמשה זה תרם לבית-הכנסת את עבודת הזוגות, מלאכה שירש מסבו. לבסוף מוזכר בכתבה סבו של הרצל, שמעון-ליב, כאחד מחברי המועצה. תקצר היריעה לפרט את כל שאר השמות הקשורים במשפחת הרצל והנמנים בכתבה, כגון: ביליץ, ליאון ועוד. כך אנו מוצאים גם בכתבה השניה את שמו של ברנרד הרצל, המרים תרומה כספית גדולה לבית-הספר היהודי בזמלין.

בדברנו על זמלין, או בירת סרביה וסלע המחלוקת במשך שנים בין תורת-יהודה אוסטריה וסרביה, מן הדין להוסיף

וישישים... עמדתי עוד זמן קצר על מדרגות התא והשקפתי על הנאספים. הטיפוסים שונים ביותר. ישיש אחד במצנפת שעירה דמה לזקני שמעון הרצל" (היומן א, עמ' 272). שמעון הרצל זה, סבו של הרצל, שעליו עוד נדבר בסמוך, היה גיסו של אותו שמואל ביליץ, שכן אשתו רבקה ביליץ היתה אחותו של שמואל ביליץ.

משפחת דיאמאנט

בטרם נפנה לשתי הידיעות משנות 1864-1865 מן הדין לומר כמה מלים על משפחת אמו של הרצל, דיאמאנט. פאול י. דיאמאנט, הנודע בחוותו באוסטריה, שבין שתי מלחמות העולם הוכשרו בה חלוצים לעליה לארץ, עסק כל ימיו בחקר משפחת הרצל. המניע לכך היה שאמו של הרצל היתה בת משפחת דיאמאנט, היינו בתו של גבריאל הירש דיאמאנט, הנודע בפיקחותו ועל כך אמר פעם הרצל לאמו, שהיא ירשה את חכמת הרשל דיאמאנט.

פאול י. דיאמאנט, חקר את גילגולי משפחתו על פני ארצות רבות באירופה ועד לארץ-ישראל הגיע. בני המשפחה חיו בבוהמיה, סלובקיה, ארצות הבלקן, הונגריה ולבסוף וינה, והיה בידו תיעוד עשיר על כך. פאול דיאמאנט מת בירושלים בשנת 1966 ולפני מותו פורסם ספר ובו חליפת המכתבים של מינה דיאמאנט אל ארוסה. המכתבים נשלחו במחצית הראשונה של המאה הקודמת. חליפת-מכתבים זו, בגרמנית באותיות עבריות, מספרת בלשון פשוטה על צעירים יהודים במערב, המתחילים "להתערב" בתרבות הגויים, עם שכולם תקועים עדיין בעולם היהודי. מינה דיאמאנט ואמו של הרצל היו נשותיו של ראש המשפחה יוסף דיאמאנט.

בספר מסופר גם על בן המשפחה, מוריץ אייזר שהוציא בארצות-הברית בשנת 1880 קונטרס בשם: "שאלת היהודים בגרמניה", ובו כתב דברים ברורים ומפורשים ליחסי היהודים-גרמנים. בחוברת זו עובר כחוט השני הרעיון על העתיד הקודר של יהודי גרמניה ותוכחת-מוסר לאחינו בני-ישראל, העושים מעשים אשר לא ייעשו על מנת להתקרב לגויים, כגון הצגת עץ-אשוח בחג-המולד וכדומה.

המקור - העיר זמלין

מקור חשוב אחר על קרוביו של הרצל הן שתי כתבות שנדפסו בעתון היהודי-גרמני "נויצייט", שערך שמעון סאנטו, חוקר ותלמיד-חכם, שפירסם בשפה העברית מחקרי מקרא, ודברי פובליציסטיקה בגרמנית, יחד עם הרב יהודה לייב-ליבוש לעף. כיליד הונג-